

Carl Schmitt a politikai mezőben*

„A politikai vizsgálódások hasonlóak a metafizikai spekulációkhoz: ha az ember a világoosságba igen belenéz, elveszti szemefényét, s szkeptikussá lesz, s vagy semmit nem lát, vagy csak egy olyan chaost, melynek elementumai rend és törvény nélkül zavarognak” – írta Berzsenyi Dániel Kazinczy Ferencnek 1809-ben.^[1] A politikai mező a káosz és a rend határán helyezkedik el, s innen való a politika szereplőinek „különleges szubjektivitása”, melyben Hegel szerint megszűnik „a lét és az akarat végessége”.^[2] A politikai hatalom gyakorlóit csak egy lépés választja el az istenektől, s ha valami emberi van bennük, az a bűnöző embersége. A különbség a kettő között csak a szuverén erőszak legitim vagy illegitim voltában van.^[3] A „mező” metaforája egyszerre fizikai^[4] és hadászati^[5] eredetű. Ellenséges és baráti erők dinamikája, valamint a hit hatja át ezt a mezőt, melynek főszereplője a politikai hatalom szuverén gyakorlója, aki legfelül és legelöl van. A mező működési mechanizmusát tökéletesen szemléltető esettanulmányként bemutatjuk a „királyi érintés” szertartását M. Bloch alapján.

Az embernek, ha már egyszer megszületett és felnőtt, függetlenül attól, hogy hol él, mit csinál, óhatatlanul meg kell kérdeznie, hogy mi az élete értelme. Nietzsche drámai választ ad erre a kérdésre, felidézvén a pillanatot, amikor Midász király hosszú üldözés után végre kézre keríti Szilénoszt, Dionüszosz kísérlőjét, s megkérdezi tőle, hogy szerinte mi a legjobb az embernek. A démon makacsul hallgat, meg sem moccan. Ám a király ragaszkodik ahhoz, hogy választ kapjon kérdésére, mire a démon harsány nevetésbe tör ki, és a következőket mondja: „Nyomorúságos egy napig élő, a gond és a véletlen gyermeke, minek kényszerítesz arra, hogy megmondjam neked azt, amit nem hallanod volna a legüdvösebb? A legjobbat te el nem érheted: a legjobb neked meg nem születni, nem *lenni*, *semminek lenni*. A másodsorban legjobb azonban neked mielőbb meghalni.”^[6]

* Jelen írás a Buda Béla 70. születésnapja alkalmából kiadott kötetben megjelent tanulmány átdolgozott változata. (Vö. Csepeli, 2009)

[1] Berzsenyi, 1976.

[2] Hegel, 1979, 365.

[3] Bataille, 2005, 205.

[4] Lewin, 1972.

[5] Schmitt, 2002.

[6] Nietzsche, 1986, 37–38.

Nem véletlen azonban, hogy a Nietzsche által idézett mitikus történetben egy király teszi fel a kérdést egy démonnak. A királyt, mint a politikai mező főszereplőjét csak egy lépés választja el az istenektől, akik azért születtek meg, hogy ragyogó és tökéletes másai legyenek a létezés borzalmaitól és retteneteitől sújtott embereknek. Minden ember fájdalma, hogy egyszer kiszakad a létből, minden ember akarja az életet, de senki nincs, akit annyira elevenen áthatna a létből való kiszakadás fájdalma, mint azt, aki a politikai mező cselekvője. Ez az a mező, ahol lét és nemlét találkozik. Amint valaki e mezőre lép, a semmiben találja magát. Bár társak veszik körül, térben és időben cselekszik, nincsenek társai, nincs tőle független fizikai tere, nincs ideje. A politikai cselekvő egyetlen eszköze az akarat, mely a semmiből valóságot teremt.

Ez a valóság nem hasonlít sem a rendszer, sem az életvilág valóságához. Rendszer és életvilág elkülönülése az ember társadalmi létéből következnek. A rendszerben a cselekvők úgy viselkednek, mintha természeti erők fogságában lennének, s ilyen értelemben mondja azt Habermas, hogy a rendszer az ember „második természete”.^[7] Az életvilágban viszont a cselekvő szabad. Szabadságának biztosítója a másikkal való kommunikáció, a kölcsönös megértésre alapozott közös cselekvés lehetősége. Az életvilág szabta mindennapi tudás ad értelmet, rendet a mindennapokban élő embernek, akinek hite, hazugságról és igazságról homályos, inkoherens, hézagos tudása a rendszer által teremtett és fenntartott vallás, művészet, tudomány tudástartományaiból származik. Az életvilág lakói a rendszer álmivalóságában élnek, mely nem engedi, hogy meghallják Szilénosz démoni nevetését. Rendszer és életvilág kettősségét Dahrendorf a ligatúra és az opció kettősségével írja le, míg Nietzsche a szenvedő és a cselekvő igeragozás paradigmáinak egyidejűségét emeli ki. Az igazsághoz talán Marx jár a legközelebb, amikor azt vélelmezi, hogy az emberek ugyan szabadok a mindenkori cselekvésben, de lehetőségeik adott, megváltoztathatatlan körülményekből fakadnak.

A „második természet” hajdan volt emberi akaratokból származik, elmúlt opciók terében zajlott interakciók eredménye, s ily módon az „első természet” ellentétben pszichológiailag aktív környezet, mely szüntelen párbeszédre készítet a halottakkal, akiknek foglyai az élők. A rendszer és az életvilág határán van egy köztes mező, melyben *már* nem lehetséges a teljes szabadság és felszabadultság, de *még* nem alvadt meg második természetként a társadalmi valóság. Nincs persze emberi sors az opció és a ligatúra, a lét szenvedő és cselekvő igeragozási paradigmák szerint történő berendezkedése, holtak és élők terhes együttélése nélkül, de a kettősség egyidejű és intenzív átélése sehol sem annyira jellemző, mint a politikai mezőben cselekvő ember, a politikai hatalom birtokosa esetében. A természeti lét titáni hatalmaival szemben a társadalmi lét a maga hatalmi potenciálját mutatja fel, melynek létrehozója és gyakorlója az, akit a sors a hatalom gyakorlójának pozíciójába juttat. Antropológiai szempontból másodlagos jelentőségű, hogy milyen eljárás folytán kerül valaki a hatalom

[7] Habermas, 1985.

pozíciójába. A lényeg az, hogy ha egyszer ott van, akkor a lehető legtávolabb került az emberek világától, s a lehető legközelebb került az istenek világaához. Cicero joggal írja, hogy „nincsen olyan dolog, amelyben az emberi erény jobban megközelítené az isteni hatalmat, mint az államalapítás vagy a már létrehozott állam megtartása”.^[8]

Rendszer és életvilág szétkapcsolódása történeti folyamatként is leírható, melynek része a politikai mező elkülönülése, alrendszerként való megszerveződése. A történeti szempontú vizsgálat azonban elfedi, hogy ez a mező eredendően a senki és semmi földje, ahol nem érvényesek a rendszer és az életvilág konvencionális maszkjai. A politikai akarat szempontjából nincs különbség rendszer és életvilág között. Csak cselekvés van, melynek anyaga lesz mindenki – akár akarja, akár nem akarja –, aki egyszer a politikai cselekvés hatókörén belülre kerül. Aki a politikai mezőre lép, nem álmíthatja magát a vallás, a művészet, a tudomány vagy a mindennapi tudás álomvalóságával, melynek forgatókönyvei szerint élük életüket az életvilág szabad rabjai. A politikus még nincs ott a halhatatlanok között, de már a halandók között sincs helye, hiszen hatalma van felettük. Ebből a szempontból mindegy, hogy törzsfőnökről, abszolút uralkodóról, zsarnokról van szó, vagy demokratikus formák szerint megválasztott politikusról.

Carl Schmitt a politika lényegének a barát és az ellenség megkülönböztetését tartja.^[9] Karácsony András jól látja, hogy Schmitt e megkülönböztetéssel a politika világának egyik fundamentális antropológiai előfeltevését fogalmazza meg.^[10] A politikai aktorok nem tehetnek mást, mint hogy szövetkezzenek vagy szembeálljanak egymással. Nincs harmadik út. A politikai mező a harc logikája mentén szerveződik. Barátok szövetkeznek ellenségeik ellen, akik önmagukat ugyancsak barátnak tartják. Az alapvető kérdés, melyet minden cselekvőnek fel kell tennie, hogy ő kívül s ki ellen van, illetve ki van ellene, s ki van vele. Az már politikai taktika kérdése, hogy az alaptézis szűkíti vagy tágítja a barátok és ellenségek körét. A szűk definíció értelmében „aki nincs velem, az ellenem van”, aminek ellentéte a tág definíció, mely szerint „aki nincs ellenem, az velem van”. Heider híres kognitívegyensúly-elmélete jól leírja a barát és ellenség meghatározásának pszichológiáját, mely a politikai cselekvés mezejét a cselekvő számára könyörtelen szigorral meghatározza. A barát barátja barát, miként a barát ellensége ellenség, s az ellenség barátja ellenség. Ezzel szemben az ellenség ellensége barát.^[11] A barát és az ellenség azonban felettebb változó kategória. Miközben a barát-ellenség megkülönböztetés a politikai mező konstans ereje, a barát-ellenség szereposztás felettebb változékony. A politikai mező cselekvői közül soha senki sem lehet bizonyos abban, hogy aki aktuálisan barát, az barát marad-e a következő pillanatban, s aki ellenség, azt nem öleli-e majd keblére mint legjobb barátot.

[8] Cicero, 1995, 74.

[9] Schmitt, 2002, 19.

[10] Karácsony, 2003

[11] Heider, 2003, 304.

A politikai mezőben mozgó barát és ellenség közötti határ cseppfolyós, sok tekintetben nyelvi változó, ami *fuzzy* halmazok elhatárolására alkalmas. Jó példa, amikor egy-egy célszemély megfigyelésére a titkosszolgálatok a célszemély barátait szemelik ki. A barát ez esetben egyben ellenség is, ami további feszültséget visz a feszültségektől egyébként sem mentes besúgói szerepbe. Még érdekesebbé válik a viszony, ha a célszemély rájön barátja megváltozott státusára, de úgy tesz, mintha semmit sem tudna, sőt, továbbra is barátjának tartja.^[12] A barát-ellenség megkülönböztetés bizonytalansága feloldhatatlan dilemmába sodorja a politikai cselekvőt. Ha túlzottan megbízik környezetében, ellenségeit is barátnak hiszi, ami vesztét okozza. Ha túlzottan gyanakszik, barátait ellenségnek hiszi, árulót lát bennük, ami ellehetetleníti ténykedését.

Amikor az ember politikai mezőre lép, felébred az életvilág álmából, melynek rendszer által szült igazsága értelmet visz az értelmetlenbe, hitet visz a hihetetlenbe. A politika a semmi mezeje, ahol minden és mindennek az ellentéte megtörténhet. Erzsébet cárnőről jegyezték fel, hogy egy kárpit mögül, némán figyelte, hogyan ítélik el titkos perekben minapi barátait, akikből ellenségek lettek. Az ítéleteket természetesen már a per előtt meghozta. Ennek megfelelően a vádlottakat a bírák halálra ítélték. Ez ellentmondott a cárnő ünnepélyes ígéretének, melyet hatalomra kerülése egyik feltételeként kimondott. Az ígéret úgy szólt, hogy eltörli a halálbüntetést. Ezért amikor a halálos ítélet végrehajtására került volna sor, az utolsó pillanatban a kivégzés látványosságára összesereglett nagyszámú közönség végtelen csalódására megérkezett a cárnő küldönce a hírel, hogy öfelsége határtalan jóságában örökös száműzetésre változtatta ellenségei büntetését. A helyzetben egyaránt jelen volt az irgalmasság és a vérszomj, a borzalom és a tréfa, melyek szeszélyes váltogatását már Erzsébet apja, Nagy Péter is annyira kedvelte.^[13]

A politika lepusztított mezőjének szereplőit a hatalom vágya mozgatja. Ez az egyetlen erő, mely taszítva-vonzva a politikai cselekvők viselkedését motiválja. Mindenki szem a láncban, ami távolról sem jelenti azt, hogy mindenkinek azo-

[12] Remek esettanulmány a barát és ellenség megkülönböztetésének nehézségeiről a politikai mezőn Rainer M. János Antall Józsefről és besúgóiról szóló könyve. Antall József mintha a semmiből lépett volna ki 1989-ben, hogy utóbb 1990-ben Magyarország szabadon megválasztott miniszterelnöke legyen. A besúgók által produkált tetemes dokumentumtömeg mintha arról tanúskodna, hogy a választás jóval előbb megtörtént. Már 1957-ben voltak, akik Antall Józsefben meglátták, ami több mint 40 évvel később vált láthatóvá mások számára. Életének 1957 és 1989 között nem volt olyan pillanata, amikor a titkosszolgálat ügynökei ne figyelték volna meg, pontosan olyan intenzitással, mint a szerencsétlen véget ért Rudolf trónörökös. A szolgálat felkészítette Antallt leendő történelmi szerepére, akit a szüntelen megfigyelés megerősített kiválasztottsága hitében. Megfigyeltség hiányában elnyelte volna a szürkeség, a korszak meghatározó színe. A besúgói hálózat révén a hatalom is felkészülhetett, hiszen Antall tökéletesen tudatában volt annak, hogy amit mond, azt a hatalomnak mondja. Ki is használta a lehetőséget. Az évek során tollba mondvá politikai krédóját, tudatosította megfigyelőiben, hogy jól választottak, tényleg ő lesz az örökös. Antifasiszta, demokratikus köztársaságot, szociális elemekkel lágyított kapitalizmust hirdetett meg besúgói előtt, akik betűhíven tolmácsolták gondolatait a hatalom birtokosainak. Ellentétben a Rudolfról szóló jelentésekkel, melyeket a császár valósággal falt, Antall nem érdekelte a párt első titkárát. Rudolf öngyilkos lett, Antall megörökölte a főhatalmat. (Rainer, 2008)

[13] Troyat, 2008, 116.

nos mértékű hatalma lenne. De a hatalom akkor hat, ha sokak akarata testesül meg benne. A hatalom mértékegysége az erő, mely egyesít és szétválaszt. A hatalom matematikája a lehető legegyszerűbb. A nagyobb hatalom mindig legyőzi a kisebb hatalmat. Bár a képlet egyszerű, alkalmazása annál nehezebb. A nagyság mértékét nem abszolút, hanem relatív tényezők szabják meg. A túlerőnek adott időben és adott helyen kell rendelkezésre állnia. Lenin nem alaptalanul beszél a „konkrét helyzet konkrét elemzéséről”, mely nélkül lehetetlen az erőviszonyokra vonatkozó helyes következtetés. Az emberre egyébként jellemző szándékos előidézés, az okozás képessége a hatalom terében végtelennek tűnik. Nincs a létnek olyan dimenziója, melynek befolyásolására a hatalom ne vetne szemet. Az már a hatalom megszerveződésének, társadalomban való működésének a függvénye, hogy hol húzódik meg a határ a lehető és a lehetetlen között. De ez a határ sosem végleges.

A születés a semmiből hívja életre az embert, aki életéért a semmibe való visszatérés szorongató bizonyosságával fizet. Élet nincs az élet elvesztésének fenyegetése nélkül. A halál oka lehet betegség, baleset, a test természetes kopása, esetleg gyilkosság. A hatalom semmi máshoz nem hasonlítható, egyedülálló jellege abban van, hogy birtokosa szándékoltt módon, előre megfontoltan képes az életet elvenni, pusztítani és rombolni, miközben nem kell félnie a számonkéréstől sem kívülről, sem belülről. Nincs kategorikus imperatívusz, mely a hatalmat korlátozná az élet elvételében, mert a hatalom a társadalom működtetésének közege, mely nélkül nem maradna más, mint a természet. Egyedül a hatalom képes arra, hogy szándékoltt módon, társadalmilag jóváhagyott eszközökkel kivédhetetlenül előrehozza a sors rendelését,^[14] miként csak a hatalom képes arra, hogy kegyelmet gyakorolva, megállítsa a pusztító gépezetet, mely felett rendelkezik.^[15] Ez a lehetőség teremt isteni aurát a politikai cselekvők köré.

A hatalom a barátnak életet ad, míg az ellenségnek halált tartogat. Az élet része a gyarapodás, a bővülés, az anyagi és szimbolikus javak tömege. Ezzel szemben a halál felén van a szenvedés, a hiány, az élet javaitól való megfosztottság. A hatalom egyaránt képes arra, hogy osszon és foszson. Caesar tömör megfogalmazása szerint „két tényezővel lehet a hatalmat megszerezni és gyarapítani, katonákkal és pénzzel, az egyik teremt a másikat”.^[16] E két tényező fölötti rendelkezés képessége a barát-ellenség megkülönböztetés alapja.

A hatalom lélektani forrása az erőszak, mely a politikai mezőben elveszti öncélúságát, s eszközzé válik, kifejezvé a hatalom erejét. Kezdetben a hatalom által szentesített erőszak elsődleges és látványos megnyilvánulás volt, melyet Foucault joggal nevez „politikai rituálénak”.^[17] Az erőszak joga mentesíti a hatalom birtokosát a bűntudat, a lelkiismeretfurdalás terhei alól, áthárítva azokat a bűnösökként megbélyegzett ellenségekre, akik ha barátokként tették

[14] Weber, 1995.

[15] Foucault, 1990, 71.

[16] Úrögdi, 1983, 128.

[17] Foucault, 1990, 64.

volna ugyanazt, nem bűnösök, hanem hősök lettek volna. Az emberölés megítélésének paradoxonjára utal Pascal dialógusa, melyben egy gyilkos és áldozata beszélget egymással: „Miért ölsz meg engem” – kérdezi az áldozat, mire a gyilkos a következőt válaszolja: „Hát nem a folyó másik oldalán laksz? Barátom, ha ezen az oldalon laktál, gyilkos lennék, és igazságtalanságot követnék el, ha most így megölnélek, de mivel a másik parton laksz, vitéz katona vagyok, és ez így helyes.”^[18]

A halál az élet ténye a hatalom terében, ahol soha senki sem lehet bizonyos abban, mikor éri el a végzet, melynek nincs és nem lehet semmilyen mércéje. A hatalommal érintkező élete kívül van a konvenciókon, s ha valami egyáltalán érvényes rá, az a rítus, mely megengedi az ölést. Ha ez nem lenne így, megmagyarázhatatlan lenne az a könnyedség, mellyel a politikai mező szereplői egymásra támadnak, és ha csak nincsenek demokratikus fékek, mindenkit megölnék, akiben hatalmukat veszélyeztetve látják, míg egy óvatlan pillanatban maguk is áldozatul nem esnek. Akik a politikai cselekvőket kegyetlennek, kíméletlennek látják, nem tudják, hogy a politikai mező szenttelen közegében egyedül a túlélés parancsa számít. Erőszak és hatalom eltéphetetlen kapcsolata akkor is magas feszültséggel telíti a politikai mezőt, ha az erőszak gyakorlása társadalmilag jóváhagyott módon történik. Pascal mély példázata arra utal, hogy az erőszak minősítése nem semmisíti meg a lélektani összetevőt, melyben Freud joggal látja az emberi egzisztencia egyik alapvető mozzanatát. Akár akarja a politikai cselekvő, akár nem, az agresszivitás közvetlenül vagy közvetetten része a politikai cselekvés motivációjának, jelentősen hozzájárulva ahhoz, hogy a politikai mező inkább a fenyegetettség, a félelem és a szorongás, mintsem a remény terepe legyen. A politikai cselekvő nem térhet ki az agresszivitás megismerésformáit eltöltő őrijítő bizonytalanság elől, mely elragadtatottságot szabadít fel. Ez az, amit Nietzsche a *principium individuationis* szét-hasadásának, Freud regresszióinak nevez, amikor is bepillantathatnánk (ha ott lennénk) az Apollón maszkját viselő lélek dionüszoszi lényegébe, mely leginkább a mámor analógiájával közelíthető meg.

Érdekes és kevésbé vizsgált kérdés, hogy erre a helyzetre miként reagálnak a férfiak és miként a nők. Utóbbiak, mivel a politikai mezőben döntően férfiakal vannak együtt, mintha jobban tudnának együtt élni a hatalom adta felszabadultsággal, szemben a férfiakkal, akiket jobban meggyötörnek a dionüszoszi izgalmak. A férfiak társaságában a hatalom a nőket egy külön erőforrással, saját testükkel, nemi varázssal ruhazza fel, melyet soha nem mulasztanak el bevetni, függetlenül szexepiljük fiziológiai erejétől. Ezzel szemben a férfiak férfi feletti hatalma merő erőszak, s minden nemi mozzanat elfojtódik, vagy célt téveszt, ami csak fokozza az agresszivitást.

A középkori francia királyoknak tulajdonított gyógyító hatalom eredetét keresve Marc Bloch idézi James Frazer megfigyelését, aki szerint a Csendes-óceán szigetein és másutt az alattvalók egyes királyokról úgy tartották, hogy

[18] Pascal, 1983, 145.

„spirituális elektromossággal feltöltött térben” élnek, mely agyonsújt mindenkit, aki illetéktelenül betolakodik, de jótékony hatással van arra, akit a király megérint.^[19] A hatóerő központja a főhatalom birtokosa, de mindenki részesül belőle, akiről elhihető, hogy a hatalom házában lakik. A hatás csak akkor jön létre, ha a politikai cselekvő ott van a helyszínen. A királynak személyesen kellett megérintenie a görvélykórban szenvedőket, s ki kellett mondania a szavakat, melyek csak az ő szájából hangozhattak el.

A politikai cselekvésnek nincs múltja és nincs jövője. Az idő csak utólag, a krónikaírók számára válik fontossá. A politika ideje a pillanat. A múlt, ahogy Sztálin egyszer De Gaulle-lal beszélgetve találóan megjegyezte, Istené. A jövő kiszámíthatatlan és bizonytalan. A politikai mező harci terep, ahol a győzelem sosem végleges, miként a vereség sem az. A harc nem ér véget az ellenség leverésével, aki ha életben marad, veszélyes, mert újra támadhat, de ha meghal, akkor még veszélyesebb, hiszen halhatatlanként bármikor feltámadhat. Nem véletlen, hogy minden új politikai korszak azzal kezdi uralkodását, hogy átokkal sújtja az emlékezetet, aminek legjobb példái a római császárkor elroncsolt arcú, újrafaragott márványfejei, melyek a régi császárt feledni hivatott új császár arcát mutatják.

A politikai puszta országában nincs semmi, ami az életvilág vagy a rendszer terminusai szerint valóságként volna meghatározható, nincs a priori, mely a dolgoknak, jelenségeknek, személyeknek jelentést szabna. Egyedül a hit van, mely a politikai cselekvőket áthatva önmagát beváltó jóslattá teszi az akaratot. A hit tölti be az űrt, melyet csak az érez át a maga borzongató és elragadtató teljességében, aki legelöl és legfelül van. Előtte és fölötte nincs már senki, csak a cél, melyet fegyverrel, pénzzel el kell érnie. A hit táplálja az akaratot, az akarat szüli a célt, s a cél megvalósításához szükséges eszközöket.

A politika kommunikációs terében a szavaknak nincs leíró értelemben vett jelentésük. A szavak csak eszközök. A mondatok beszédaktusok, melyek nélkül nem működne a politika társas gépezete, melyet az ígéretetek, fenyegetések, felszólítások, kérések, parancsok mozgatnak. Egyetlen jelentés van, melynek jelei képben, szoborban, hangban, mozgásban, épített környezetben mind a hatalom meglétébe vetett hitet sugallják. A hit azonban csak addig marad eleven, amíg siker van. A siker a politikai cselekvő egyetlen mércéje. Addig él, amíg sikere van. Addig van sikere, amíg képes fenntartani a hitet, hogy sikert tud elérni. A kudarc halál. Ezáltal zárt, öntörvényű világ jön létre, mely a lehető legnyersebben szembesít az élet primer tényeivel, ahol semmi más nem számít, csak a pillanatnyi hatás, melynek eredménye egyaránt lehet a másokban ébresztett félelem, remény, szomorúság vagy boldogság. Hatás bármi lehet, de lennie kell, mert különben elvész a hit, s vele eltűnik az erő.

A politikai mező sajátos kultúrájába könnyen megy a beilleszkedés annak, akiben megvan a hatalom akarása, a hit felkeltésének képessége, a szüntelen változó körülményekhez való alkalmazkodás képessége. A bekerülő a maga

[19] Bloch, 2005, 95.

számára is váratlanul tapasztalja az ismerősséget, melynek forrása saját maga. Mintha mindig ott lett volna, hiszen amit talál, az nem más, mint saját zabolátlansága, tudattalan elfojtásainak felszabadulása, mely a politikai mezőn kívül deviancia, elfogadhatatlan viselkedési zavar, a politikai mezőn belül viszont a rá váró szerep abszolút fontos tartozéka. Minden nemzedék kitermeli a politikai mező szereplőit, akik azonnal hozzákezdenek a forgatókönyv szerepeinek teljesítéséhez, anélkül hogy bárki beavatta vagy felkészítette volna őket. A királytűkrök vagy az újabban működtetett politikai iskolák annyira hasznosak, mint amennyire hasznosak lehetnek a szexológiai tanfolyamok pornográf filmek szereplőinek felkészítésekor. A politikai mező vonzása éppen elég erős ahhoz, hogy elriassa az alkalmatlanokat, s magához vonzza az alkalmasakat, kiszelektálva a pályát tévesztetteket.

A játszma újra meg újra kezdődik. Különbség csak abban van, hogy a politikai játéktér határait kijelölő rendszer éppen hol helyezkedik el a káosz és a rend végletei között. Ha a rend paradigmája erősebb, a politika nem igényel különösebb kreativitást és intellektualitást, a cselekvők feladata csupán a működtetés. Ha a káosz paradigmája dominál, akkor az egyre elviselhetetlenebb bizonytalanság valósággal kiköveteli az államférfi megjelenését, akit egyszerre jellemez a „konkrét helyzet konkrét elemzésének” képessége, valamint az előrelátásban mutatott csalhatatlanság, mely valósággal megbabonázza a kortársakat, s kövételre kényszeríti az utókort is. Az már a véletlenül múlik, hogy mikor születik meg, s hogyan válik politikai szereplővé az, aki szembeszáll a káosz fenyegetésével, és leküzdi azt.^[20] „Ha a szánalomra méltó gyengeség és az állandó tétovázás a tanácsadó testületek és a hatalom állandó részesei, ha a kormányzat enged a szemben álló felek befolyásának, ha egyik napról a másikra él, mindenféle tervek, határozott irányelvek nélkül, nyilvánvalóvá válik alkalmatlansága az állampolgárok számára, akik rá kell döbbenjenek, az államot nem kormányozzák, végezetül ha a közigazgatás egy büszke nemzet szemében legmegalázóbb hibát elkövetve tetézi belső tartalmatlanságát – az ország lejáratására gondolok, akkor megfoghatatlan aggodalom keríti hatalmába a társadalmat, mely magába fordul, s soraiban keres valakit, aki megmentheti.” Napóleon írta ezeket a szavakat első konzulként, de írhatta volna Nagy Sándor, Caesar, II. Frigyes vagy Roosevelt.^[21] Az államférfiak (mint egy későbbi fejezetben azt részletesen bemutatjuk) kísértetiesen hasonlítanak egymáshoz, születessenek bármelyik korban, bármelyik társadalomban. De ugyanezt a hasonlóságot találjuk, ha a politikai mező egészét nézzük. Mindig és mindenütt vannak a hatalom „spirituális elektromossággal feltöltött” terében izgó-mozgó emberek, akik Marx apokrif bonmot-ja szerint „teszik, de nem tudják”, amit a helyzet elvár tőlük, mígnem lelépnek a színről, átadva helyüket azoknak, akik éppen olyanok, mint ők, csak fiatalabbak.

[20] Fokasz, 1997.

[21] Weider – Gueguen, 2006.

A politikai mező antropológiai állandóit áttekintve óhatatlanul felmerül a kérdés, vannak-e változások a hordáktól a demokratikus nemzetállamokig tartó történeti ív mentén? Egyértelműnek tűnik, hogy a rend fenntartásában, a társadalom ügyeinek megszervezésében az erőszak szerepe gyengül, s a fegyverek helyét a pénz és a lélektani befolyásolás veszi át. Montesquieu elveinek érvényesülése hatalmas rést ütött a monolit hatalom épületén. Ahol megjelennek a demokratikus intézmények, ott egyre többen válnak aktív részeseivé a hatalom gyakorlásának, egyre kisebb az egyes személyek hatóköre, s a főhatalom birtokosának egyre több ellensúllyal és ellenőrzéssel kell szembesülnie. Következésképpen a politikai mező sokkal kevésbé lesz nyers, kíméletlen, szenttelen és kegyetlen, mint volt korábban, ám eredendő jellemzői sosem múlnak el egészen. Bár lehet, hogy napjaink demokratikus társadalmaiban a politikai foglalatosság nem több annál, amit Margaret Thatcher kedvenc filmsorozatának főhőse, Jim Hacker mond: „Egész héten más sem történik, mint hogy az embereim ajnároznak, gyámkodnak, bábáskodnak körülöttem. Óhajom számukra parancs. (Lényeges ügyekben persze nem, csak pizslicsáré dolgokban.) Elkészítik a leveleimet, felveszik a telefonjaimat, kikérik a véleményemet, lesik a kívánságomat. Hivatali kocsit visz mindenhova, s olyan áhítattal beszélnek hozzám, mintha magam lennék az Úristen.”^[22] A demokrácia elporlasztja a hatalmat, kiterjeszti, s ezáltal felszámolja a politikai mezőt, egyik részét átengedve az életvilágnak, másik részét pedig áttolva a rendszerbe. Semmi sem történik többé a miniszteri dolgozószobákban és a parlamenti üléstermekben.

Ne feledjük azonban, hogy már XVI. Lajos is azt írta naplójába 1789. július 1-jén: „Rien.”

IRODALOM

- Bataille, Georges (2005): *Az irodalom és a Rossz*, Budapest, Nagyvilág.
- Bloch, Marc (2005): *Gyógyító királyok, A királyi hatalom természetfeletti ereje Franciaországban és Angliában*, Budapest, Osiris.
- Cicero, Marcus Tullius (1995) *Az államról*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Csepeli György (2009): A politikai mező antropológiai állandói, In: Bagdy Emőke – Demetrovics Zsolt – Pilling János (szerk.): *Polihistoria. Köszöntők és tanulmányok Buda Béla 70. születésnapja alkalmából*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 263–271. p.
- Cs. Kiss Lajos (2003): Találkozások Carl Schmitttel, *Századvég*, 8. 67–84. p.
- Fokasz, Nikosz (szerk.) (1997): *Rend és káosz: fraktálok és káoszelmélet a társadalomkutatásban*, Replika könyvek, Budapest, Új Mandátum.
- Foucault, Michel (1990): *Felügyelet és büntetés, A börtön története*, Budapest, Gondolat.
- Habermas, Jürgen (1985): *A kommunikatív cselekvés elmélete*, Budapest, ELTE.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1979): *Előadások a világtörténet filozófiájáról*, Budapest, Akadémiai Kiadó.

[22] Lynn – Jay, 2008, 136.

- Heider, Fritz (2003): *A személyközi viszonyok pszichológiája*, Budapest, Osiris.
- Karácsony András (2003): Carl Schmitt politikai antropológiája, *Századvég*, 8. 85–96. p.
- Lewin, Kurt (1972): *A mezőelmélet a társadalomtudományban: Válogatott elméleti tanulmányok*, Budapest, Gondolat, 135–152. p.
- Lynn, Jonathan. – Jay, Antony (2008): *Igenis miniszter úr! Egy kabinetminiszter naplója*, Írta: Őexcellenciája James Hacker parlamenti képviselő úr. Budapest, Tas.
- Nietzsche, Friedrich (1986): *A tragédia születése avagy a görögség és pesszimizmus*, Budapest, Európa.
- Pascal, Blaise (1983): *Gondolatok*, Budapest, Gondolat.
- Rainer M. János (2008): *Jelentések hálójában – Antall József és az állambiztonság emberei, 1957–1989*, Budapest, 1956-os Intézet.
- Schmitt, Carl (2002): *A politika fogalma*, Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok, Budapest, Osiris-Pallas Stúdió-Attraktor.
- Troyat, Henri (2008): *Rettenetes cárnők*, Budapest, Európa.
- Ürögdi György (1983): *Kleopátra*, (2. kiadás), Budapest, Gondolat.
- Weber, Max (1995): *A politika mint hivatás*, In: *A tudomány és a politika mint hivatás*, Budapest, Kossuth, 53–138. p.
- Weider, Ben – Gueguen, Émile (2006): *Napóleon, Az Európát átformáló férfiú*, Debrecen, Hajja és fiai.
- Berzsényi Dániel (1976): Berzsényi Dániel levele Kazinczy Ferenchez 1809-ben. Idézi: Orosz László: *Berzsényi Dániel*, Budapest, Gondolat.